

ДИДАКТИКА, МЕТОДИКА, НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

УДК 811(07)

Віта Безлюдна

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Спілкування іноземною мовою сьогодні – значущий компонент професійної діяльності фахівців, який дозволяє працювати в світовому інформаційному просторі, вступати в спілкування з колегами з інших країн. Цей компонент діяльності забезпечується так званою міжкультурною компетенцією, як невід’ємною складовою загальнокультурної і професійної компетенції фахівця – здатністю особистості здійснювати міжкультурну взаємодію в ситуаціях професійного спілкування шляхом досягнення взаєморозуміння, не втрачаючи власної культурної ідентичності.

Характеристика структурних компонентів системи висвітлена у працях В. Бега, В. М. Садовського, Г. К. Мельникова. Численні дослідження компонентів системи навчання іноземної мови знайшли теоретичне обґрунтування у працях таких учених, як І. Л. Бім, А. С. Гембарук, Г. Д. Климентенко, С. А. Москаленко, С. П. Каричковської, О. І. Крата, В. М. Плахотника, Ю. В. Халаджи, С. О. Єрмакової, І. І. Шостак та ін.

Мета статті – охарактеризувати структурні компоненти системи навчання іноземної мови у навчальних закладах України.

Навчання іноземних мов у навчальних закладах визначається як система, функціонування якої обумовлюється багатьма чинниками. Головними з них є: характер соціального замовлення на сучасному етапі розвитку суспільства, цілі навчання та виховання, принципи і зміст навчання іноземної мови та інші.

Широко поширений у мовознавстві термін «система» уживається в лінгвістичних дослідженнях, щонайменше, в трьох значеннях. Під системою перш за все розуміють сукупність тих або інших засобів мови, наприклад, звуків у фонетиці, морфологічних і синтаксичних засобів в граматиці, слів і виразів в лексиці.

Під системою в другому значенні цього терміну розуміють явище внутрішнє, таке, що є системою стосунків і зв’язків, що існують між її елементами.

Система в третьому розумінні є засобом тієї або іншої мовної сфери, коли система розглядається як діалектична єдність двох сторін одного і того ж явища, як єдність закономірно розташованих і діючих у взаємозв’язку частин [3, с. 5].

Кожна система має властиву тільки їй будову, *структуру*, яка є сукупністю елементів і зв'язків між ними, що визначаються на основі розподілу функцій і цілей, поставлених перед системою [5].

Для того, щоб приступити до вивчення структури системи навчання іноземної мови, треба розчленувати її на складові частини, компоненти.

Поняття *компоненту*, зазвичай, уявляється інтуїтивно ясным; під ним розуміється мінімальна частка системи або максимальна межа її розчленування. При цьому йому притаманна внутрішня активність. Тому ми можемо говорити не просто про компонент, а про діючий елемент [2, с. 202–203].

У педагогічних науках *система навчання* розглядається як відповідний метод. Система визначається, зокрема, як сукупність засобів і способів організації навчальної діяльності тих, хто навчається відповідно до закономірностей процесу засвоєння студентами (учнями) заданого змісту освіти.

Система навчання – сукупність основних компонентів навчального процесу, що визначають відбір навчального матеріалу для занять, форми і способи його подачі на уроці, методи і засоби спілкування. З позиції системного підходу в методиці викладання мови прийнято виділяти наступні *компоненти системи навчання*: підходи до навчання, цілі і завдання, зміст, процес, принципи, методи, засоби, організаційні форми навчання.

Перераховані компоненти є системними утвореннями, оскільки:

- а) направлені на досягнення єдиної мети – навчання мові;
- б) тісно між собою пов'язані і виявляються в кожній конкретній стадії навчальної діяльності;
- в) формуються під впливом середовища, яке диктує вимоги, чому і як треба навчати у зв'язку з потребами суспільства;
- г) об'єднуються один з одним через посередництво навчання як системоутворюючого компонента системи.

Всі компоненти системи навчання знаходяться між собою у певній ієрархічній залежності, проте домінуюча роль усередині системи належить цілям навчання, які формуються під впливом середовища і роблять вплив на вибір підходів до навчання, методів, принципів, засобів і організаційних форм навчання. Завдяки перерахованим компонентам система навчання функціонує у вигляді навчального процесу, організаційно-структурною одиницею якого під час практики мови є практичне заняття, а функціональною – система мовних дій і операцій, що об'єднуються в цикли навчальної діяльності.

Підхід до навчання є основним компонентом системи навчання іноземної мови, виступає в якості загальної лінгводидактичної основи опанування мовою і дає уявлення про вибрану стратегію знань, яка служить основою для вибору методів і прийомів навчання.

«Підхід до навчання» – це реалізація ведучої, домінуючої ідеї навчання на практиці у вигляді певної стратегії і за допомогою того або іншого методу навчання» [10].

Підхід у навчанні спирається на: а) відповідну теорію мови (лінгвістичні основи навчання) і б) теорію навчання (дидактичні основи навчання) [1].

Домінуючим компонентом в системі навчання є *ціль* навчання, яка формується під впливом середовища і є відповіддю викладачів і методистів на соціальне замовлення суспільства, – чому і як навчати на заняттях іноземної мови, робить вплив на вибір підходів до навчання, методів, принципів, засобів і організаційних форм навчання.

У методиці традиційно прийнято виділяти наступні цілі навчання: практичну, загальноосвітню, виховну, розвиваючу. У літературі останніх років йдеться ще про одну ціль навчання – стратегічну (глобальну), яка є віддзеркаленням соціального замовлення суспільства по відношенню до тих, хто навчається.

Цілі навчання тісно пов'язані зі змістом навчання.

Зміст навчання іноземної мови є також компонентом системи, що складається з певним чином організованого навчального матеріалу й формується та реалізується в процесі навчання з урахуванням цілей і завдань освіти на певному етапі розвитку суспільства [2].

Зміст навчання іноземної мови у вищій школі визначається навчальними планами, державними навчальними програмами і підручниками з цього предмета. Зміст окремих занять конкретизується викладачем з урахуванням визначених завдань, необхідності відображення специфіки предмета, рівня підготовленості та інтересів студентів [6]. Отже, зміст навчання іноземної мови має забезпечити досягнення головної мети – навчити спілкуватися іноземною мовою в межах засвоєного програмного матеріалу [1].

Дослідницею С. П. Каричковською встановлено, що послідовність засвоєння компонентів змісту навчання іноземних мов реалізується таким чином: мовні знання → мовні навички → мовленнєві вміння [7, с. 174].

Домінанта того чи іншого компонента в процесі навчання залежить від етапу, що визначається за провідним видом навчальної діяльності. Першим етапом навчання іноземної мови є набуття лексичних і граматичних знань, формування та розвиток відповідних лексико-граматичних навичок і вмінь. Наступним кроком є перехід до розвитку мовленнєвих умінь відповідно до запрограмованої тематики, коли відбір навчального матеріалу залежить від прагнення найбільш повно і якісно розкрити зміст пропонованої теми. Набутий на попередніх етапах лексико-граматичний запас і забезпечена можливість його активного вживання передбачає поступове зміщення акценту навчання з мовного тренування на реально-мовленнєву комунікацію, у процесі якої засвоюються додаткові

мовні одиниці, пов'язані зі змістом предмета, що вивчається [11].

Спираючись на погляди з цього питання різних авторів, А. С. Гембарук визначає такі компоненти змісту навчання іноземної мови:

1. Позамовний компонент, елементами якого є сфери спілкування, а також теми та ситуації, що визначаються сферами спілкування.

2. Комунікативний компонент, який включає в себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний навчальний матеріал (зміст навчального матеріалу).

3. Процесуальний компонент, тобто процес навчання, в якому і реалізується зміст.

Слід зауважити, що відбір позамовного компонента здійснювався таким чином, щоб забезпечити готовність студентів до використання мови як засобу міжкультурного спілкування, як джерела розвитку їхньої індивідуальності.

Слід відзначити, що основними компонентами змісту навчання іноземної мови виступають:

– *комунікативний компонент*, який включає в себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний навчальний матеріал (зміст навчального матеріалу);

– *позамовний компонент*, елементами якого є сфери спілкування, а також теми та ситуації, що визначаються цими сферами;

– *процесуальний компонент*, тобто процес навчання, у якому і реалізується його зміст [4, с. 53].

Ю. В. Халаджи, С. О. Єрмакова розглядають наступні основні компоненти змісту навчання в якості основних:

1) система знань;

2) пізнавальні і мовні дії, що розглядаються як досвід способів діяльності, а також досвід творчої діяльності;

3) система стосунків і якостей особистості, яку розглядають як емоційно-ціннісний досвід [12, с. 96–101].

На думку дослідників О. Б. Тарнопольського та З. М. Корневої, професійна іншомовна комунікативна компетенція (ІКК) складається з шести компонентів:

– *лінгвістичної компетенції* (здатність комуніканта продукувати та розуміти усне та письмове мовлення відповідно до норм системи мови);

– *соціолінгвістичної компетенції* (здатність комуніканта продукувати та розуміти усне та письмове мовлення відповідно до тих культурних норм, які існують у певній мовній та культурній спільноті);

– *прагматичної компетенції* (здатність комуніканта продукувати та розуміти усне та письмове мовлення відповідно до власних цілей і намірів, взаємовідносин з іншими комунікантами, конкретної комунікативної ситуації);

– *формально-логічної компетенції* (здатність продукувати логічно

побудовані та зв'язні усні та письмові висловлювання і вміння передавати цю зв'язність та логічність через спеціальні формальні мовні засоби, а також здатність комуніканта розуміти логіку та взаємозв'язок усних та письмових висловлювань, що ним сприймаються, у тому числі орієнтуючись на формальні мовні засоби зв'язку;

– *психологічної компетенції* (вміння доводити свою точку зору, переконувати партнерів по усній або письмовій комунікації, вміння знайти правильний підхід до них та багато інших суто психологічних вмінь);

– *предметної компетенції* (обізнаність у предметному змісті спілкування)

Ці шість складників ІКК формуються у студентів у межах чотирьох окремих навчальних аспектів (лінгвістичного, соціолінгвістичного, психологічного та предметного), які відповідають основним складовим загальної професійної іншомовної (англомовної) комунікативної компетенції [13, с. 144].

Отже, комунікативна компетенція – це здатність здійснювати мовленнєву діяльність на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань і навичок та мовленнєвих умінь відповідно до різних завдань і ситуацій спілкування [8].

Організація процесу навчання, спрямованого на формування у студентів соціокультурної компетенції, будується на реалізації ряду принципів і методів навчання. На основі принципів навчання культурі і принципів навчання іноземним мовам ми вважаємо, що основними принципами навчання іноземній мові у рамках сучасних комунікативного і культурно-орієнтованого підходів є: принцип діалогу/полілогу культур, принцип культуровідповідності, принцип домінування проблемних культурознавчих завдань, принцип білінгвального вчення, принцип зіставлення і принцип соціо-диференційованого підходу до розгляду явищ культури, принцип обліку рівня розвитку полікультурної мовної особистості студентів. І якщо спробувати збудувати лінійно всі компоненти змісту навчання, то в рамках цієї концепції можна говорити про мовний матеріал, тексти, тему, вправи, знання, навички і вміння.

Принципи організації навчання іноземної мови на базі професійно спрямованої технології сприяють не тільки швидкому та ефективному оволодінню мовними навичками й умінями, але й характерними здібностями:

- виявляти особливості форми, значення та вживання мовних одиниць;
- зіставляти явища іноземної мови з їх еквівалентами в рідній мові;
- аналізувати лексичні та граматичні явища мови, що вивчається;
- вибирати відповідні мовні засоби для спілкування;
- практично використовувати всі сучасні технічні засоби навчання у формуванні навичок іншомовного спілкування.

Поняття «метод» означає шлях до поставленої мети. В сучасній

методиці навчання іноземних мов метод трактується у широкому і вузькому смислі. В широкому смислі метод означає систему навчання. В методиці відома ціла низка методів: прямий метод, комунікативний метод, аудіо-лінгвальний метод та інші. У вузькому смислі метод означає спосіб упорядкованої діяльності вчителя та учня на шляху до поставлених цілей навчання. В цьому смислі метод – це спосіб, що забезпечує взаємодію учня і вчителя.

Засоби навчання є важливим невід'ємним компонентом системи навчання іноземної мови у навчальних закладах. Отже, засобами навчання можуть бути різноманітні матеріальні предмети, які допомагають організувати ефективно навчання іноземної мови.

В методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги. Так, засоби навчання повинні: а) виступати в матеріальній формі і виконувати свою основну функцію, а саме: бути таким засобом праці, який забезпечує реалізацію діяльності вчителя і діяльності учня у навчальному процесі з іноземної мови; б) бути орієнтованими на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання іноземної мови; в) бути інструментами реалізації методів і прийомів, що застосовуються у навчальному процесі, і забезпечувати управління діяльністю вчителя і діяльністю учня; г) відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання іноземної мови.

Однією з основних засад оновлення системи навчання іноземної мови сьогодні є також формування соціокультурної компетенції як невід'ємної складової професійно-комунікативної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови, що виражається в гармонії країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та соціолінгвістичної компетенцій і дає змогу індивідові орієнтуватися у традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях народу, мова якого вивчається, та спілкуватися іноземною мовою в сучасному світі, оперуючи культурними поняттями й реаліями різних народів [9].

Отже, за допомогою перерахованих структурних компонентів система навчання іноземної мови реалізується у вигляді навчального процесу, основними компонентами якого є підходи до навчання, ціль, зміст, засоби, принципи, методи і організаційні форми роботи, об'єднаних в цикли навчальної діяльності. В перспективі розглянуті компоненти заслуговують, безсумнівно, більш пильної уваги і глибокого вивчення з боку лінгвістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1974. – 384 с.
2. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства :

- [монографія] / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 599 с.
3. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слов / В. В. Виноградов // *Вопр. языкознания.* – 1953. – № 5. – С. 3–29.
 4. Гембарук А. С. Компоненти змісту навчання іноземної мови як загальноосвітнього предмета / А. С. Гембарук // *зб. наук. праць УДПУ імені Павла Тичини.* – 2007. – С. 50–55.
 5. Дослідження з загальної теорії систем / за ред. В. М. Садовського. – М. : Прогрес, 1969. – 382 с.
 6. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – Чернівці, 2003. – 528 с.
 7. Каричковська С. П. Зміст навчання іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України. / Каричковська С. П. // *Педагогіка формує творч.* С. 173–178.
 8. Каменський О. І. Методика формування англomовної компетенції студентів економічних спеціальностей засобами комп'ютерних технологій закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (германські мови)» / О. І. Каменський. – О., 2009. – 20 с.
 9. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Колодько. – К., 2005. – 20 с.
 10. Колесникова И. Л. *Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков [Текст]* / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. – СПб. : Из-во БЛИЦ, Cambridge University Press, 2001. – 224 с.
 11. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Р. Ю. Мартинова. – К., 2007. – 51 с.
 12. Москаленко С. А. Лінгвокраїнознавчий аспект у вивченні іноземної мови / С. А. Москаленко // *Наука і методика.* – 2006. – № 8. – С. 96–101.
 13. Семенчук Ю. Моделювання комунікативних ситуацій для формування вмінь іноземномовного ділового спілкування / Ю. Семенчук // *Іноземні мови.* – 2004. – № 2. – С. 143–146.
 14. Халаджи Ю. В. Основные компоненты содержания обучения иностранному языку в вузе / Ю. В. Халаджи, С. А. Ермакова // *Зб. наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. Сер. Педагогіка, психологія і соціол.* – 2011. – Вип. 10. – С. 169–173.
-